

OSMANLI ARŞIV BELGELERİNDE NUSAYRİLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Naim ÜRKMEZ¹
Aydın EFE²

ÖZET

Nusayriler Osmanlı Devleti bünyesinde Adana, Halep ve Sayda vilayetleri dâhilinde yaşamışlardır. Arap Alevileri olarak da adlandırılan bu grup özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı belgelerine yansımıştır. Çünkü bu dönemde Nusayriler, yaşadıkları coğrafyanın öneminden ve dâhil oldukları mezhepten dolayı Emperyalist Devletlerin dikkatini çekmiştir. Böylece Emperyalist Devletler bu bölgede misyonerlik gibi bir takım faaliyetlere başlamışlardır. Aynı zamanda Nusayriler Osmanlı Devletinde her zaman Müslüman olarak addedilmelerine rağmen halk arasındaki durumlarından dolayı devlete başvurup kendilerinin Ehl-i Sünnet mezhebine dâhil olma taleplerini iletmışlerdir. Talepleri devletçe memnuniyetle karşılanmış ve bölge ileri gelenlerine bu durumun böyle kabullenilerek Nusayrilerin cami ve ehl-i sünnet mekteplerine kabul edilmesi istenmiştir. Okul ve cami bulunmayan Nusayrî köylerinde de derhal okul ve cami inşa edilmesi için talimat verilmiştir. Her ne kadar bazı kaynaklarda II. Abdülhamit döneminde Nusayrilerin takibata ve baskıya maruz kaldıkları ifade edilse de belgelerden görüldüğü üzere Ehl-i Sünnet olma talebi Nusayrilerden gelmiştir. Bölgede açılan birçok okul ve caminin Abdülhamit dönemine ait olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nusayrî, Ehl-i Sünnet, Misyoner, Osmanlı Devleti, II. Abdülhamit

GENERAL INFORMATION ABOUT NUSAIRIS IN OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS

ABSTRACT

Nusairis have lived in Adana, Aleppo and Sayda provinces within the scope of Ottoman Empire. This group who is also called Arab Alevis took its place in Ottoman documents since the second half of 19th century because, in that period, Nusairis attracted attention of imperialist states in terms of the importance of the geography they lived in and of the sect they involved in. Therefore, the imperialist states started to engage in missionary activities. At the same time, although Nusairis were always counted as Muslims in Ottoman Empire they indented

1 Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Erzurum.

2 Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Erzurum.

for being included in Ahl Al-Sunnah because of their situation in the public eye. Their demands were highly welcomed by the state and the notables accepted the situation and let Nusairis go to the mosques and Ahl Al-Sunnah schools. It was instructed to build a school and a mosque immediately in Nusairi villages which had no mosque and school. Although, according to some sources, it is stated that Nusairis were prosecuted and dominated during the period of Abdulhamid II the demand of being included in Ahl Al-Sunnah was performed by Nusairis. It is clear that most of the mosques and schools belong to the Abdulhamid period.

Keywords: Nusairi, Ahl Al- Sunnah, Missionary, Ottoman Empire, Abdulhamid II

Giriş

Bu çalışmada son dönem Osmanlı belgelerine göre Nusayrîlere dair verilen genel bilgiler üzerinde kısaca durulacak ve çalışmanın sonunda kimliği konusunda herhangi bir bilgi bulunamayan bir Osmanlı memurunun hazırladığı rapor ayrıntılı olarak aktarılacaktır. Osmanlı Devleti'nde Nusayrîlerin bahse mevzu olması; özellikle ecnebilerin bölgeyle ilgilenmeleri, Mısırlı İbrahim Paşa'nın Suriye ve Anadolu seferi ile Tanzimat reformlarından etkilenen Nusayrî aşiret "Şeyhleri"nin bu reformlardan rahatsızlık duymalarıyla yakından ilgilidir. Bu sebeple Nusayrîler daha ziyade XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra belgelere yansımaktadır. Daha önceki dönemlere ait belgelerin olup olmadığı ayrıntılı çalışmalara muhtaçtır.

İncelediğimiz arşiv belgelerine göre Nusayrîler Osmanlı Devleti zamanında Adana, Halep Vilayetleri ile Lazkiye Sancağında (BA, MVL: 750/107) yaşamaktadırlar. Bu saha daha özel olarak Adana (BA, BEO: 201/15050), Tarsus, Mersin (BA, Y.MTV: 77/10), Karataş (BA, DH.MKT: 1355/3) İskenderun (BA, İ. MMS: 130/5563), Arsuz (BA, MF.MKT: 672/48), Süveydiye (Samandağ) (BA, MF.MKT: 437/33), Antakya (BA, DH.MKT: 1993/3) arasındaki bölge ile Lazkiye ve kısmen de Cebel-i Lübnan'ı kapsamaktadır.

Nusayrîlerin sayısı arşiv belgelerinde net olarak tespit edilememektedir, ancak bir belgede 150.000 nüfusları olduğu belirtilmekte ise de bu tahmini bir rakamdır (BA, BEO: 294/21989). Bunun en temel sebebi de Nusayrîlerin Osmanlı Devleti tarafından herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan Müslüman olarak yazılmasıdır. Özellikle Halep Salnamelerinde bu durum açıkça görülmektedir. Çünkü incelediğimiz bu vilayet salnamelerinde Nusayrîler, ayrı bir dinî grup olarak kaydedilmemiştir (HS/1320: 265; HS/1323:315).

Nusayrîler Hakkında Genel Bilgiler

Nusayrîler, Osmanlı Devleti'nin son döneminde, özellikle Tanzimat'tan itibaren ve II. Abdülhamit'in saltanatı sırasında (1876-1909) Batılı emperyalist devletlerin dikkatini çekmiş ve bölgede misyonerlik faaliyetleri başlamıştır. Diğer yandan Batılılara Amerikan misyoner örgütlerinin faaliyetlerini de katmak gerekmektedir. Özellikle Sanayi Devrimiyle başlayan süreçte Fransızlar, doğuda kendi çıkarlarını koruyacak Katolik ve Marunî azınlıkları bul-

muş ve bu azınlıkları Cizvit Papazları ile Latin ruhban ve rahibelerinin eğitim ve terbiyelerinden geçirerek kendilerine meyletmelerini sağlamaya çalışmışlardır. İngilizler de buna mukabil Dürzi ve Nusayrî taifesini kendi yanına çekme gayreti içerisinde girmişlerdir. İngiliz Hasan Bey örneği durumu daha iyi anlamamız açısından önemlidir. İngiliz bu zat daha önceden Hasan Bey adını kullanarak Suriye’de bir müddet zabıta hizmetinde bulunmuştur. Bu hizmeti sırasında bölgedeki çöl aşiretlerinin (urban) ahvaline vakıf olmuş daha sonra da bu hizmeti terk ederek bir müddet kayıplara karışmıştır. 1867-68 (1284) senesinde İngiltere’de kurulan bir cemiyet tarafından Bank-ı Osmânî üzerinden yüksek bir meblağ kendisine tahsis edilmiştir. Bu dönemde Hasan Bey lüzumu kadar silah ve cephane yüklü özel bir gemi ile Suriye sahillerine gelmiş ve maiyetinde bulunan birtakım İngilizler ile beraber Tarablusşam iskelesine çıkmıştır. İçlerinden biri, Anadolu’dan bir demiryolu keşfine dair daha önce almış oldukları fermanı ibraz etmiştir. Belirtilen mahalle çöl üzerinden gideceklerini, yanlarındaki eşyaların birçok hendese aleti ile gıda ve içecek içeren sandıklar olduğunu ifade etmişlerdir. Tarablus Rüsumat Müdürünü gemide yemeğe davet ederek bazı yiyecek sandıklarını göstermişler ve bu sandıkların istiflerinin bozulmaması gerektiğini söyleyerek, toplara varıncaya kadar bütün silah ve mühimmatlarını içlerine bakılmaksızın gümrükten hile ile rahatça geçirmişlerdir. Çıkarılan bu sandıklar develere yüklenerek çöle götürülmüştür. Aynı grup yol işinde kullanmak için diyerek Tarablus ve Hama Sancağında toplamış oldukları birçok insanı, yeni icat silahlarıyla silahlandırıp ve toplarını dahi alıp çölde bulunan meşhur Tedmür Kalesi’ni ele geçirerek orayı merkez yapmayı hedeflemişlerdir. Yolda tesadüf eden bir urban kabilesiyle muharebeye başlamış oldukları Şam’da duyulunca derhâl ordu-yı hümayundan İngilizler üzerine asker sevk edilmiştir. Çölde muhasara edilen İngilizler bütün teçhizatlarıyla ele geçirilerek vilayet merkezine gönderilmişlerdir. Sorgulandıktan sonra hapsedilmek üzere İstanbul’a sevk edilmişler İstanbul’da bir müddet hapisanede tutulduktan sonra memleketlerine yollanmışlardır (BA, YEE. KP: 1/80).

Osmanlı Devleti’nin Suriye coğrafyasının yabancı devletlerin ilgisini celp ettiğine dair bu tip durumları diğer belgelerde de görmekteyiz. Fransız misyonerleri Marunileri, İngilizler Dürzileri, Amerikalılar ise Nusayrîleri eğitim ile kendi mezheplerine çekmek ve bu sayede bu topraklarda kendilerine birer taifeyi meyyal buldurmak üzere türlü türlü okullar açmışlardır. Bu okullarda Marunî, Dürzî, Nusayrî ve diğer sınıflardan binlerce öğrenci eğitim almış ve bunun neticesinde bölgede İngilizce ve Fransızca konuşanların sayısı Türkçe bilenlerden hayli fazlaşmıştır (BA, YEE: 43/103). Buradan da anlaşılacağı üzere yabancıların Nusayrîlerle ilgilenmelerinin sebebi onların yaşayışlarındaki hususiyetlerinden ziyade, yaşadıkları memleketlerin ehemmiyetinden kaynaklanmaktadır (Tankut, 1938: 8). Elbette bu durum devleti tedirgin etmiştir. Bu yüzden devlet özellikle Nusayrîleri Protestan misyonerlerin etkisinden korumak için hayli okul ve cami açma teşebbüsünde bulunmuştur.

Aynı dönemde Nusayrîler devletten dikkat çekici bir talepleri olmuştur. Muhtarları tarafından gönderilen dilekçelerde Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzere dinin getirdiği farzları cemaatle yapma taleplerini devlete bildirmişlerdir (BA, BEO.AYN.D 867:156; BA, DH.MKT: 1958/80). Bâb-ı Âli bu durumu memnuniyetle karşılayarak “Devlet-i Âliyye her türlü tekâlif

ve muâmelat-ı dîniyesinde taife-i merkumeyi şimdiye kadar İslâm'dan ayrı tutmayarak haklarında Ehl-i İslâm muamelesi icra etmekte” olduğunu belirterek bölge ileri gelenlerine bu durumun kabullenilmesi gerektiği ve Nusayrilerin de camilerde rahatça ibadet etmelerinin sağlanması için halka telkinde bulunulması istenmiştir (BA, BEO.AYN.D 867:141).

Halk arasında Nusayriler ayrı bir dine mensupmuş gibi kabul edilse de Osmanlı Devleti Nusayrileri Müslüman olarak kabul etmiştir. Bu yüzden belgelerde “tashih-i akaid” yani inancın düzeltilmesi ifadesi yer almaktadır. Ancak her ne kadar Osmanlı Devleti Nusayrileri Müslüman olarak kabul etse de, oryantalistler kasti olarak Nusayrilik ile Hıristiyanlık arasındaki benzerlikleri öne çıkarıp kelimenin “Nasrani”nin küçültmeli ismi olduğunun ileri sürerek İslam coğrafyasındaki bu tür grupları yitik Hristiyan olarak görme eğilimindedirler (Üzüm, 2007: 270; Massignon, 1964: 365). Osmanlı Devleti bu bunu fark ettiği için yazışmalarda durumu özellikle belirtme ihtiyacı hissetmiştir. Şöyle ki; “Nusayrî taifesi Hıristiyan olmayub Yemen Vilayetinin cebel kısmında bulunan Zeydiyyü'l-mezheb ahalisi gibi bir fırka olarak da'va-yı İslâmiyyetde bulunmağla beraber bunlardan kur'a-i şer'iyye ile efrad alınarak silk-i celil-i feyz-delil-i 'askeride bi'l-istihdam haklarında Ehl-i İslâm mu'amelesi icra olunmakta ve kendüleri de o iddiada bulunmakta olduğunu belirtmiştir.” (BA, BEO: 294/21989) Devlet Nusayriler hakkında bu izahatı yaptığı halde bazı işgüzar yerel yöneticiler ve bölgedeki nüfûzlu aileler kendi güçlerinin kırılmasından endişe ederek çeşitli gerekçelerle Nusayrilerin Ehl-i Sünnet olmalarını ve aynı camiye gelmelerini kabullenememişlerdir.

Kabullenemeyişlerinin sebeplerini de bazı gerekçeler ileri sürerek izah etmişlerdir. Bu gerekçeler Nusayrilerin hâlâ eski batıl inanışlarını devam ettirmeleri, Antakya ahalisinin bahçe ve emlakleri genellikle icar suretiyle ve işçilik sıfatıyla Nusayrilerin elinde olduğu şayet Ehl-i İslâm olurlarsa bu sayede mahkemede şahitliklerinin kabul edileceğini ve böylelikle kiracı ve işçi olarak çalıştıkları arazileri birbirlerine yalancı şahitlik yaparak ele geçireceklerinden Ehl-i Sünnet yoluna şeklen hile için girdikleridir. Yine aynı belgede Nusayrilerin görünürde İslam adabına uygun hareket ettikleri, şahadet getirdikleri, Kur'an okudukları, görünürde küfür etmedikleri halde kendi aralarına mahsus olan, hiç kimseye gösterip sezdirmedikleri ve hakikatın ne doğrultuda olduğu bilinmeyen ayin ve akidelerinden dolayı şer'an camiye konulmaması Antakya Kazası müftüsü tarafından belirtilmiştir. Fakat devlet Antakya Kazası müftüsünü görevden alarak Nusayrilerin görünüşte bile olsa Ehl-i Sünnet'i kabul etmiş ise camiye kabul edilmeleri ve batıl inanışlarından vazgeçirmeye çalışılması gerektiğini belirtmiştir (BA, İ.MMS: 130/5563).

Nusayrilerin Ehl-i Sünnet yoluna girmeleri, nüfuzlarının azalmasından endişe eden Nusayrî şeyhlerini de rahatsız etmiştir. Bu sebeple devlet bu duruma karşı çıkan Nusayrî şeyhlerini vilayet dâhilinde veya haricinde Nusayrî taifesinin bulunmadığı bir yere geçici süreyle uzaklaştırma yoluna gitmiştir. Örneğin Karataş'ta ikamet eden bir Nusayrî Şeyhi'nin Nusayrilerin yaşamadığı başka bir vilayete veya İçil, Kozan gibi yerlere gönderilmesi istenmiştir. (BA, DH.MKT: 1355/3).

Nusayrîlerin Ehl-i Sünnet cemaatine kabul edilmeyerek ayrı bir mezhep olarak ayrı cami ve mescit inşa ettirip Ehl-i Sünnet cemaatinden ayrılmaları devletçe siyaseten doğru bulunmuştur. Ayrıca nasıl ki bir Hristiyan İslâmiyeti kabul etse hiç sorgusuz dine girişi tescil ediliyor ve istediği camiye gidebiliyor. 30-40 yıldır Ehl-i Sünnet olma mücadelesi veren Nusayrîlerin de bu şekilde muamele görmesi gerektiği belirtilmektedir. Nusayrîlerin camilere girmesini, Nusayrîleri kendi kontrollerinde köle olarak istediği gibi istihdam etmekte olan birkaç menfaatperestin engellediği belirtilmektedir. Devlet bu durumu bertaraf etmek içinde bölgeye 70-80 asker yollanması ve belirtilen şahıslardan bir kaçını merkeze göndererek telkinde bulunulması kararlaştırılmıştır. Nusayrîlerin Ehl-i Sünnet talebi kabul edilmeyince Protestanların misyonerlik çalışması sonucu Protestan mezhebini kabul ederek yabancı himayesine geçeceği veyahut gayr-i Müslim milletler gibi bedel-i askeri uygulamasına tabi olarak kur'adan istisna edilmek isteyeceği düşünülmektedir (BA, BEO: 294/21989). Bu durumda haklılık payı da vardır. Çünkü Mersin'de açılan bir Amerikan Protestan okuluna 20-25 kadar Nusayrî kızı alınarak zorla alı konulmuş 3 kız çocuğu Amerika'ya kaçırılmış diğerleri de aileleri istediği halde okulun yöneticisi tarafından teslim edilmemiştir (BA, BEO: 314/23496; BA, Y.PRK.MF: 3/11).

Nusayrîlerin Ehl-i Sünnet kabul edilmeyişlerini ve camilere alınmayışlarını Anadolu Umum Müfettişi Şakir Paşa da eleştirmektedir. Şakir Paşa yazısında "Ahmed, Mehmed, Ömer, Ali, Hasan, Hüseyin isimlerini taşıyıp, Müslüman olduklarını iddia eden bu ahali, halk arasında çeşitli hakaretlere maruz kalmalarına rağmen Ehl-i İslâm iddialarından vazgeçmemiştir. Buna karşılık bu iddiayı beyan eden halkın dinen hangi suretle İslamiyetleri redd olunabilir. Bu muamele-i reddiyeden dolayı Katolik ve Protestan misyonerleri bu adamları kendi dinlerine sokma teşebbüsünde bulunacaklardır. İnsanları bu şekilde Hristiyanlığa mecbur etmek dinen ve siyaseten kabul edilemez" demektedir (BA, YEE: 132/38).

Sonuçta Nusayrîlerin camilere kabul edilmeleri sağlanmış, Ehl-i Sünnet camisi ve okulu olan kasaba ve köylere Nusayrîler için başkaca cami ve okul yapılmaması emri verilmiştir. Ahali si sadece Nusayrî'den ibaret olan köylere de gerekirse yeterince muhacir yerleştirilerek cami ve mekteplere karışık bir şekilde devam etmelerinin sağlanacak ve "Nusayrî Camii" ve "Nusayrî Mektebi" adıyla bir şey yapılmayacaktır. Çünkü her iki durumda da Nusayrîler Ehl-i Sünnetten ayrı kabul edilmemiş olacaktır ki, bu devlet ve millet bakımından uygun görülmemiştir (BA, İ.MMS:130/55639).

Bir Osmanlı Memurunun Nusayrîler Hakkında Raporu (1890)

Nusayrîlerle ilgili, bir Osmanlı memurunun Eylül 1890 tarihinde yazdığı ve Nusayrîlerin Ehl-i Sünnetten ayrı düşmemesi için çeşitli önerilerin yer aldığı bir belge de elimizde mevcuttur:

Nusayrîlerin Ehl-i Sünneti kabul etmelerinden dolayı aklıma gelen bir takım hususları arza cesaret eylerim.

Nusayrî Dağı'nın mevkisinin öneminden, özelliklerinden ve ahalisinin yapı olarak korkusuzluğundan ve mezhep hususundaki farklılıklarından dolayı bölge halkını Protestan mezhebine dâhil edebilmek için İngiltere tarafından pek çok gayret ve mesai sarf edilmişti. Hatta oraya misyoner yollanması için vaktiyle İngiltere sefiri Mösyö Layard³ tarafından en üst derecede siyasi teşebbüslerde bulunulmuştu. Şimdi ise Allah'a hamdolsun Nusayrî cemaati İslam ile şereflenmiş ve İngilizlerin bu konudaki teşebbüslerine mahal kalmamıştır. Ancak bu hayırlı olayın sonuçlarını layıkıyla ortaya çıkarmak ve Suriye ile diğer memleketlerde mevcut bulunan bir takım tereddüt içindeki cemaatleri de bu şekilde İslamiyet'e çekebilmek için Nusayrîlerin teşvik edilmesi İslamiyet'in şanına uygun şekilde dini terbiye ve fikirlerinin temini gerekmektedir.

Nusayrî cemaatlerin idaresi Şeyhlerin elinde olup, bu Şeyhlere hususiyetlerine göre ilmiye ve mülkiye rütbesi, nişanlar verilmesi ve mümkün olursa devlet arazisinden ve diğerlerinden hoşnut tutacak bir miktar da arazi verilerek özel bir gelir tahsis edilirse, hem Nusayrî cemaati hoşnut tutulacak hem de İslam ile Hıristiyanlık arasında tereddütte bulunan cemaatler bu yolda Nusayrîlerin yolundan gitmeye teşvik edilmiş olacaktırlar.

Nusayrîlerin talim ve terbiyeleri hususuna gelince: Bunlara lâzım olan cami, mescit ve mekteplerin hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Hükümdarın tahta çıkışından bu yana sürekli olarak çıkarılan emir ve iradelere rağmen Maarif Nezareti henüz esaslı bir iş görmemiştir. Sıbyan mekteplerinin idaresi için vergiden alınan maarif tahsisatı kullanılmayıp sadece gelirinin nereye harcanacağı belli olmayan vakıfların geliri harcandığından ve bu gelirlerin de birçok yerde eşraf ve devlet ricali tarafından gasp edilerek saklandığından vilayetlerdeki binlerce köy, şehir ve kasabada yaşayan Müslüman çocuklara okuma yazma öğretecek birer küçük mektepten mahrumdur. Sayısı yüz elliye geçecek olan idadi mekteplerinin ise ancak on dört adedi açılabilmiştir. Bunların noksanın tamamlanması ümit bile edilmemektedir.

Şu hâle karşı Nusayrî cemaati için gereken mekteplerin yapılmasını Maarif Nezaretine bırakmak, bunların en sonunda birçok noksan ile ve ancak kısmen açılabilmelerine neden olabileceğinden belirtilen bölgenin mektep ihtiyacını araştırıp inşasına bakmak üzere doğrudan doğruya padişah tarafından özel bir memurun tayini ve gönderilmesi hem bu işleri kolaylaştıracak hem de ora halkının Halifeye olan bağlılığını ve sadakatini arttıracaktır. Her Nusayrî köyünde bir Sıbyan Mektebi açılması ve bunlarda bir dereceye kadar rüşdiye derecesini tutabilecek mükemmel surette eski ilim ve dini bilginin ve Osmanlıca ve Arapçanın gösterilmesi ve öğretmenlerinin Beyrut ve benzer mahallerde iyi tahsil görmüş Arapça eğitime muktedir ve güzel ahlak sahibi Ehl-i İslam'dan olan öğretmenler gönderilip daha önce görüldüğü gibi bir takım cahil veya ahlaksız adamların gönderilmemesi ve Nusayrîlerin asker olup düşmana karşı şavaşılabilmeleri için uygun bir kasabada bir de askerî rüşdiye açılarak ileride askerî oku-

3 II. Abdülhamit'in tahta çıkışıyla birlikte İngiltere'nin İstanbul Sefiri olarak atanan Sir Austin Henry Layard, bundan önce Bağdat ve çevresinde birçok kazı yapmış ve buralara dair gözlemlerini de yayımlamıştı (Layard, 1873). Layard'ın İstanbul elçiliği ayrıca incelenmiştir (Kurat, 1968).

la öğrenci gelmesinin şimdiden kolaylaştırılması ve bu suretle Nusayrîlerin eğitimdeki eksiklikleri yabancı yardımına muhtaç olmayacak şekilde eğitimin iyi bir şekilde düzenlenmesi gerekli tedbirler arasında görülmektedir.

Nusayrî köylerinin bir ikisinde padişahın ismiyle ve masrafı padişah tarafından karşılanan büyük iptida mektebi açılarak Nusayrî çocuklarının oralarda ücretsiz öğrenim görmeleri ora ahalisini padişaha müteşekkir ve minnettar bırakacaktır. Buradan yetişecek öğrenciler eğitimlerini tamamladıktan sonra kazandıkları bu ilmin hangi yardımla olduğunu düşünüp mütalaa ettikçe padişaha olan şükran duyguları ortaya çıkacaktır. Hâlbuki bu yolda gereken masraf da yıllık bin lirayı geçmez.

Açılacak okullara yeteri derecede gelir bulmak ve bu konuda ahaliyi birtakım fedakârlığa mecbur eylememek gerekmektedir. Bunun için gayretli ve dirayetli bir memurun bölge halkını ve oradaki emlak ve devlet arazisinin durumunu kendi gözleriyle tetkik ederek buna çare bulabileceği ve hazinenin bu yolda cüzi bir fedakârlığa katlanması hâlinde maddi ve manevi neticelerine bakıldığında bu fedakârlığın büyük görülemeyeceği açığa çıkar.

Bu yeni İslam cemaatini birdenbire askeri hizmete almak da büsbütün korkmalarına ve cemaatin geri kalanını olumsuz etkileyeceğinden bu konuda ihtiyatlı davranılması ve askere almadan önce bir miktar zabıt yetiştirmeğe teşebbüs edilmesi daha uygun olacaktır.

Nusayrîlerden mümkün olan en kısa sürede bir miktar subay (zâbit) yetiştirmek ve şeyhlerine paye ve itibar vermek birçok yönüyle istifadeyi gerektirmektedir. Özetle İslâmiyet iddiâsında bulunmakla beraber hakikaten İslâm olmayan ve Nusayrîlerin yanı başlarında bulunan Dürzîlerin İslâm'dan olmamaları sebebiyle daima İngiltere tarafından himaye görmeleri ve şimdiye kadar Nusayrîlere de İngiltere'nin yine o nazarla baktığı birçok olayla sâbit olmuştur. Şam Hâdisesi dahi İngiltere'nin Nusayrîleri benimsemek arzusunda bulunduğunu göstermiştir. Bu defa Nusayrîlerin Ehl-i Sünnet olduklarını ilan etmeleri sebebiyle İngiltere müdahalesine önceden olduğu gibi izin verilmesi kesinlikle câiz olmayacağına karşın bunların padişah tarafından istisnai bir muamele tutulması gerekmektedir. Osmanlı vilayetlerindeki memurlar tarafından bilhassa Ehl-i İslâm'a karşı güzel muamele edilmesi, Nusayrîleri İngiltere himayesinden terk olunduklarına üzmecek ve bu durum Dürzîlerle diğerlerini üzektir. Özellikle İngiltere'nin diğer cemaatleri İslâm'ı kabulden men' için Nusayrîleri rahtsız edici muamelelere devlet memurlarını sevk ve tahrik eylemesi ve bu yolda İngiltere nüfuzuna geçmeleri maalesef şahit olunan bazı büyük memurlar nezdinde el altından nüfuz eylemesi hatıra getirilebilir.

Nusayrîlerin bilakis padişahın lütfuna ve doğrudan doğruya padişahın himayesine nail olmaları ve bir takım eşraf ve itibarlı kimselerin şeref ve itibar ile mükâfatlandırılması hem bu cemaatin İslâm'a gerçekten muhabbet ve padişaha sadakat göstermelerine ve hem de Dürzîler ile diğerlerini İslâm'ı kabul yolunda teşvike sebep olacağı aşîkârdır (BA, Y.PRK.AZN: 4/57).

Değerlendirme

Nusayriler Osmanlı Devletinde ayrı bir dini zümre olarak görülmemiş ve özellikle Müslüman milletinin içerisinde kabul edilmişlerdir. Fakat XIX. yüzyılda emperyalist güçler Nusayrilerin yaşadığı bölgenin ehemmiyeti ve mezheplerinin hususiyetlerinden dolayı bunlarla ilgilenmeye başlamışlardır. Özellikle eğitim vasıtasıyla kendilerine kolaylıkla meyledebileceklerini düşündükleri bu topluluğun yaşadığı misyonerler yollanmıştır. Buna mukabil aynı yüzyılda Nusayriler de Ehl-i Sünnet olma taleplerini devlete iletmışler ve bunun neticesinde de devlet bu isteği memnuniyetle karşılamış hem bölge halkı ile bütünleştirmek hem de emperyalist güçlerin etkinliğini kırmak için bölgede cami ve okullar açmıştır. Ayrıca Osmanlı arşiv belgelerinde, bazı çalışmalarda belirtildiği üzere II. Abdülhamit döneminde Nusayrilerin takibat ve kovuşturmayaya tabi tutulduğuna dair hiçbir kayıt mevcut değildir. Bilakis Ehl-i Sünnet olma talebinin Nusayrilerden gelmesi gibi tam tersi bir durum söz konusudur.

KAYNAKÇA

HS/1320, Salnâme-i Vilâyet-i Haleb, 1320, Haleb .

HS/1323, Salnâme-i Vilâyet-i Haleb, 1323, Haleb.

Kurat, Yuluğ Tekin (1968), Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880), Ankara.

Layard, Austin Henry (1873), Nineveh and its Remains, A Narrative of an Expedition to Assyria, during the Years 1845, 1846 and 1847, London.

Massignon, Louis (1964), "Nusayriler", MEB. İslâm Ansiklopedisi, IX, İstanbul, s. 365370.

Tankut, Hasan Reşit (1938), Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında, Ankara.

Üzüm, İlyas (2007), "Nusayrilik", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXXIII, İstanbul, s. 270-274.

NOT: Araştırmada kullanılan arşiv belgelerine bk. Ali Sinan Bilgili-Selahattin Tozlu-Uğur Akbulut-Naim Ürkmez (2010), Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay.